

mål+³mæle

Digt

Et underfundigt digt til og om det danske sprog finder man på bagsiden. Det skildrer udlændinges problemer når de skal lære dansk.

Modersmål og fremmedsprog

Hvad sker der med modersmålet når man lærer et fremmedsprog? Og hvad er det for et fremmedsprog man lærer oven i sit modersmål? Læs om helt ny forskning om fremmedsprog og modersmål i konflikt og samarbejde side 7

Det unævnelige

Hvad er der med ordet *bukser*? Især tidligere har man gjort de særeste krumspring for at undgå at bruge ordet, og det er stadig belagt med visse taburegler. Læs side 14

I forhold til

og andre generelle forholdsordsforbindelser synes at mase sig frem i det danske sprog uden at det gør meningen klarere: *med hensyn til, i sammenhæng med, i forbindelse med, angående* osv. Er vi på vej mod et præpositionskaos? side 17

Dialekter

Dialektforskning er ikke et sprogligt frilandsmuseum med kuriøse ord og djærve talemåder. De gamle brede dialekter er nok på retur, men moderne forskning viser at der stadig er vitale danske dialekter, og at de har komplicerede sociale funktioner side 25

Sprogligheder 2

Moders-
målsundervisningen 7

Bukser 14

Ift. ifm. mht. mhp. 17

Sprogvriss... 24

Dialektforskning 25

Det danske sprog 32

TIL dem der finder at grammatik er værdiløst pillearbejde, vil jeg sige at livet består af småting: det gælder blot at se stort på dem.

Otto Jespersen
(1860-1943)

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til Carsten Elbro, Erik Hansen eller Pernille Frost. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Birgit Bjerre Hansen

Inavej 12

3500 Værløse

? Overskrifter og præpositioner

Kære Mål & Mæle!

To avisoverskrifter volder mig problemer:

1. Læger arbejder som piccoliner
2. Læger udfører ofte tortur

Efter min opfattelse læses 1. naturligt som: Det hænder undertiden, at visse læger nødtvungent må arbejde som piccoliner – se nedenfor, mens 2. må betyde: Alle læger udfører tortur (der er tale om forhold i Brasilien). Hvad er forklaringen (hvis I læser det som jeg)?

En lille iagttagelse: Udtrykket »i forhold til« betyder sædvanligvis: sammenlignet med (skatterne i 2001 var lave i forhold til året før); men nu optræder det som universalpræposi-

tion i radio og tv: Det er vigtigt i forhold til folkeafstemningen / Man må være kontant i forhold til dopingproblemet / besparelser i forhold til uddannelsesområdet / ligheder og forskelle i forhold til verdenshjørnerne (M&M 2000,2 s.6). Hvor gamle er disse spring over lave gærder?

Venlig hilsen

Christian Liebing

f. 1917 – derfor!

! Vi kan godt gå med til at din læsning af de to overskrifter er rimelig og nærliggende, men det er snarest ud fra hvad man ved om den ikkesproglige verden, ikke noget rent grammatisk. Overskrifterne kunne faktisk godt opfattes lige omvendt: *Læger arbejder som piccoliner* kan betyde at det er noget som alle læger gør; og *Læger udfører ofte tortur* kunne betyde at det var to-tre læger spredt over hele verden.

Når vi ikke læser overskrifterne på den måde, hænger det sammen med at vi instinktivt udvælger den af de mulige tolkninger som er den mest indlysende.

Grunden til at netop disse eksempler kan volde problemer, er at det er skik og brug i avisrubrikker at udelade bestemte og ubestemte artikler og andre signaler om betydning. Havde man skrevet *Nogle læger arbej-*

der som piccoliner og *Alle læger i Brasilien* udfører ofte tortur – så havde der ikke været tvivl om betydningen. Men det ville nok fylde for meget!

Din iagttagelse om moderne præpositioner: Læs Carsten Elbros artikel i dette nummer!

EH

? Det danske sprog

Til Mål & Mæle

Vi er faldet over denne finurlige beskrivelse af det danske sprog flere steder på internettet, men kan ikke finde ophavet bag.

Verset har været citeret i en klumme i Jyllandsposten (signeret »Exam«) december 1989. Efter hvad der dér er oplyst, stammer verset fra en gruppe norske medarbejdere i rederiet DFDS. I øvrigt er der på nettet nogle citater af verset bragt af indvandrere og flygtninge. Det ser altså ud til at verset især er kendt blandt udlændinge der har nået et vist niveau i tilegnelsen af dansk.

Mon I kender det, eller har mulighed for at finde frem til hvem der har forfattet ordene – om det virkelig er de norske DFDS-arbejdere? – Det er ikke noget der haster.

Med venlig hilsen

Karina Steensen

Biblioteket, Radiohuset

kss@dr.dk

! Karina Steensen har sendt M&M et digt, som vi bringer på bagsiden. Vi kender ikke digtets tilblivelse eller forfattere, men vi har set andre tilsvarende digte om det lunefulde sprog,

ikke bare om dansk, men også om andre sprog. Det er øjensynlig en særlig genre: elevens eller den studerendes suk over det fremmede sprogs besværlige urimeligheder.

CE & EH

! Ud med ad!

En kommentar. Apropos artiklen

»Vejen af hvilken« i M & M 2, 2002.

Jeg har for længst fjernet ordet 'ad' fra mit ordforråd. Det tjener ikke noget formål at spille sin tid og bryde sit hoved med hvornår man skal skrive 'ad' og hvornår 'af'.

I talesproget er der ingen forskel på de to ord, og da det ikke fører til misforståelser at skrive 'af' de steder hvor man i følge Sten Hedegård Nielsen burde skrive 'ad', så kan jeg ikke se nogen grund til at opretholde denne skelnen.

De forskelle Sten Hedegård Nielsen anfører, forekommer mig ret så subtile. Det er pedanteri at holde fast i den slags. Altså, mit råd: Fjern ordet 'ad' fra det danske ordforråd. Det vil helt sikkert medføre at danske skolebørn slipper for en del røde streger.

I øvrigt minder problematikken om den der hersker vedrørende 'nogen' og 'nogle' – ligeledes ord hvor talesproget ikke skelner.

Med venlig hilsen

Tue Eriksen

Århus N

! Nej, det går ikke. Der er visse forbindelser hvor man ikke er i tvivl om fordelingen af *af* og *ad*, nemlig når ordene er trykstærke:

lad os nu se ad
vi kan jo følges ad
tag din frakke af
holder du slet ikke af at lege?

Først og fremmest gælder det at der er klar forskel i sammensætninger: *afgang* er ikke det samme som *adgang*.

Det man kunne overveje, er at stryge den ortografiske forskel mellem *ad* og *af* i de forbindelser hvor der ikke er forskel i naturligt talesprog. I de fleste tilfælde er der ingen uklarhed: *jeg krøb ind a vinduet, biskoppen kom op a gulvet, dette er lige ud a landevejen, hvad går der egentlig a dig? du skal ikke gøre nar a hans håndskrift.*

I dagligdags brug er der absolut intet uklart ved sådanne ytringer, men ved sorg og selvskabt plage kan man naturligvis sagtens bilde sig ind at nogle af dem er flertydige.

Men lad mig understrege at der i Dansk Sprognævn ikke er planer om at ændre den traditionelle praksis mht. *ad* og *af*.

Det er ikke helt rigtigt at talesproget ikke skelner mellem *nogen* og *nogle*. Forskellen er bare at *nogle* i de fleste sammenhænge er tryksvagt, mens flertal *nogen* som regel er trykstærkt. Og det giver en betydningsforskel. Se bare her:

hvis du har nogle/nogen indvendinger...

traf du ikke nogle/nogen sven-skere?

den anholdte nægtede at give politiet nogle/nogen oplysninger

Problemet *nogle/nogen* er behandlet flere steder i den sproglige rådgiv-

ningslitteratur, således også i Mål & Mæle 4. årg. nr. 1, 6. årg. nr. 1 og 11. årg. nr. 4.

EH

! Om om

Kære Mål og Mæle

Jeg læser bladet med stor interesse og falder af og til over noget, jeg gerne vil kommentere, men når ikke altid frem til at få det gjort!

1) I sidste nummer skriver Erik Hansen om det dobbelte »om« i »tvivl om«-forbindelser. Her er et eksempel på det grammatiske kommas klargørende funktion. Hvis man bruger den grammatiske kommatering, får man jo et bekvemt komma mellem om'erne, og det høres faktisk også i talesproget som en lille pause. Men skriftligt bruger jeg gerne at udskifte det andet »om« med et »hvorvidt«, og den løsning nævnes slet ikke i artiklen. Jeg bruger den også af og til mundtligt, men jeg er jo også en gammel en, som gik i skole i fyrreerne og halvtredserne.

2) Dengang lærte vi også noget om dansk udtale. Vi blev øvet bl.a. i det bløde bagtunge-g, som i dag udtales som j, hvis det overhovedet udtales, og det hårde v i slutningen af ordene (fx gav, torv).

Nu bliver det mere og mere almindeligt, at man heller ikke kan udtale »r«. Et par minutters radiolytning er sædvanligvis tilstrækkeligt til et par eksempler. Man siger rask væk »hære«, »være«, »fære« for »herre« »værre« og »færre«, og fx »væwwe« og »fæwwe« i stedet for »hverve« og »færge«.

Det er jo intet under, at det tilsyneladende er blevet et større og større problem at lære at stave. Det spores bl.a. i typiske forvekslinger mellem ord som »hverve« og »værge« og »væ-ge«.

Undskyld, jeg skulle lige af med det! – mon der her er stof til en lille artikel!

*Med venlig hilsen
Hanne Kjærgaard
Herlev*

? Sytten fejl

'Bagsiden vrimler med fejl', står der på forsiden af Mål og Mæle, nr. 2. Ud over de annoncerede femten er der, så vidt jeg kan se, to: mellemrummet før udråbstegnet i overskriften og flertalsformen 'dna-tests' i femte eksempel.

*Venlig hilsen
Svend Heltoft
København V*

! Der er ikke og skal ikke være spatium (mellemrum) mellem tekst og ! i overskriften. Det er noget rent grafisk hvor stor afstanden mellem bogstaver og tegn skal være.

Men det er helt rigtigt at facitlisten tilsyneladende accepterer den forkerte flertalsform *tests*. Ansvar er mit, og jeg beklager. EH

! Det er rigtigt, at der intet ordmellemrum er mellem l og ! i overskriften; men der er nu alligevel noget. Håndsættere, som arbejdede med blytyper, lærte under deres uddannelse at mellem et bogstav og visse tegn,

skulle der indsættes lidt luft, altså være lidt afstand – tegnene må ikke stå klos op ad bogstaverne. Disse tegn er: kolon, semikolon, spørgsmålstegn og udråbstegn. Sætterne lagde derfor en lille udslutning (spatie) på 1 eller 1,5 punkt ind før det efterfølgende tegn for at opnå den bedste læselighed i teksten.

I det her tilfælde er der kun indsat 1/20 geviert (0,9 punkt), og det er så denne lille smule luft sammen med skriftens naturlige tegnafstand, der bliver forvekslet med et ordmellemrum – nok pga. at vi nu til dags ser – og har vænnet os til – så mange pc-fabrikerede tekster, hvor der *ikke* er taget denne håndværksmæssige finish i brug.

Bogtrykkeren

? Hver sit modersmål

I svaret på mit spørgsmål om hvad sætningen »De to naboer har hvert sit modersmål« betyder, hedder det i Mål og Mæle nr. 3, 2001, at sætningen er entydig og kun kan betyde, at deres respektive modersmål er af forskellig type.

Efter min opfattelse fortæller den citrede sætning, at de pågældende naboer begge har et modersmål, men den fortæller ikke, om disse modersmål er af samme eller forskellig type.

Jeg opfatter derfor sætningen som dobbelttydig i den forstand, at den enten betyder, at de pågældende naboers modersmål er af samme eller af forskellig type.

Som støtte for denne opfattelse henviser jeg til Dansk Sprognævn

konklusion (1998/213), hvori det hedder: »Når det gælder konstruktioner med 'hver sin/deres' må vi konkludere, at der ikke i dem ligger noget sprogligt eller grammatisk krav til et genstandsled, når blot der er tale om størrelser, der tillader den fordeling på flere subjekter, som lader til at være essensen i 'hver sin/deres'-konstruktioner.«

Fastholder De at sætningen er entydig?

*Mogens Willumsen
Hellerup*

! Ja, vi fastholder at OT har argumenteret grundigt for at den nævnte sætning er entydig. *Ole og Mogens har hver sin opfattelse af situationen* kan ikke betyde at de er enige.

EH

! Huldïæ

I Mål og Mæle nr. 1 2002 spørger Jan Veiling om der er nogen som kender det vestjyske udtryk *hullidalli*; det skulle betyde noget i retning af »fest og ballade«, »gang i gaden« osv.

Nu skriver Jan Veiling ikke noget om udtalen, om ordet har tryk på første eller tredje stavelse, men undertegnede ville som københavnere umiddelbart udtale det med tryk på tredje stavelse. Ordet og min udtale af det får mig til at tænke på om ordet monstro skulle være beslægtet med det – formodentlig – københavnske udtryk *huldïæ* som udtales med tryk på sidste vokal. Det betyder noget i retning af ståhej, besvær, støjende adfærd. Jeg hørte det sagt af en hoved-

rystende dame ved et københavnsk busstoppested i myldretiden: »Det er rent huldïæ!« Det var en yderst præcis beskrivelse af den noget tumultuariske situation!

Jeg har spurgt i Dansk Sprognævn, men der har man ikke noteret ordet. Inge Lise Pedersen på Institut for Dialektforskning har hørt ordet brugt med nogenlunde samme betydning af to ældre københavnere, men har ingen oplysninger om ordets oprindelse.

En revyviser af ukendt alder og forfatter har omkvædet *hudïæ-iæ-i-o*, *hudïæ-iæ-i-o*, (synges/udtales også med tryk på sidste vokal) og handler om en livsduelig gammel tante der synger dette omkvæd i alle livets forhold.

Det er nærliggende at tro at *huldïæ* og *hudïæ* er det samme ord.

Ligesom Jan Veiling tror undertegnede ikke at udtryk som *hullidalli* og *huldïæ/hudïæ* blot hører til i snævre private kredse. De må have en ordlig/sproglig oprindelse, kunne f.eks. være en forvrængning eller misforståelse af eksisterende ord.

Mon redaktionen eller læserne kender udtrykket *huldïæ*?

*Med venlig hilsen
Anne Marie Bjerg
skønlitterær oversætter*

Modersmålsundervisning kan give dårligere udtale af dansk!

Drop modersmålsundervisningen hvis målet er at indvandrere og flygtninge skal tale dansk uden accent! Det kunne være en konsekvens af de senere års resultater inden for forskning i fremmed accent. For jo mere Hussein og Fadime bruger deres modersmål, jo dårligere vil de, alt andet lige, være til at udtale dansk. Det samme gælder selvfølgelig for Lise og Peter og andre danskere som vil lære fx engelsk eller fransk: Udstrakt brug af modersmål begrænser deres muligheder for god udtale af andre sprog. Nyere forskning i fremmed accent er nået frem til en række faktorer som indvirker på muligheden for at lære udtale af andetsprog. (Andetsprog betegner det eller de sprog man taler udover sit modersmål). Disse faktorer er det sandsynlige svar til de mange der går og undrer sig over hvorfor de har slidt forgæves i gymnasiet, på aftenskole, eller sprogkursus for at lære at udtale engelsk, fransk eller dansk som andetsprog. Her følger en diskussion af hvad der er teoretisk muligt, og hvad der er realistisk mht. at lære udtale af andre sprog.

Hvad er problemet med fremmed accent?

Først er det rimeligt at spørge hvad der egentlig er problemet med fremmed accent. Fremmed accent giver

problemer på to planer: det bevidste og det underbevidste plan. På det bevidste plan sker der misforståelser pga. forkert udtale. Dette er nok et mindre problem, for misforståelser opklares som regel i situationen. På det underbevidste plan sker der dels det at lytteren simpelthen bliver trætet (i bogstavelig forstand) af samtalen, fordi der skal bruges mange resurser på at forstå. Det er et problem fordi trætheden kan manifesteres i signaler som taleren opfatter som mangel på interesse i samtalen eller taleren som person. Dels kan fremmed accent give anledning til fordomme om taleren, fx om lav intelligens, dårlig uddannelse, lav troværdighed mv. Det er ubevidste fordomme som nok så megen god vilje og politisk korrekt frisind hos lytteren kan have svært ved at imødegå. Det ser i øvrigt ud til at en god udtale er vigtigere for kommunikationen end korrekt grammatik, hvilket er dårligt nyt for alle os der har slidt med at lære »kasserollebøjninger« og forholdsordsremser. Vi kunne have brugt kræfterne bedre på at lære god udtale.

Fremmed accent er altså et reelt problem når man skal begå sig i et sprogsamfund. Herefter kan man så stille et andet relevant spørgsmål. Vi er måske vant til at acceptere at det er svært at lære andre sprog, men

hvorfor er det egentlig sådan? Alle lærer deres modersmål. Små børn der er på et udviklingsstadium hvor de ikke engang kan lægge 2 og 2 sammen, og som tror man ikke kan se dem når de holder sig for øjnene, de løber rundt med ble på og lærer et uendelig komplekst kommunikationssystem, sproget, til perfektion – uden tilsyneladende at gøre sig særlige anstrengelser, og uden at vide hvad det er de gør. Men voksne har meget sværere ved at lære sprog, hvilket de mange der har knoklet med engelsk, tysk og fransk i gymnasiet og på aftenskole, vil nikke genkendende til. Og anstrengelserne til trods, opnår så godt som ingen at blive lige så gode til andetsproget som til deres modersmål, og man undgår ikke at tale med fremmed accent. Hvorfor denne forskel på modersmål og andetsprog?

Mht. til *udtale og opfattelsesevne* er vi nu nået et godt stykke af vejen til at forstå forhindringerne. Men forskningen kan endnu ikke fremvise en mirakelløsning der vil kunne hjælpe kuponhæfte-firmaer med at opfylde løfter som »Lær fransk mens du cykler!«. De tre vigtigste faktorer ser ud til at være 1) *alder ved indlæring*, 2) *andetsproglig erfaring*, og 3) *fortsat brug af modersmål*. (Med *andetsproglig erfaring* menes helt kontant den samlede mængde af tid hvor man har kommunikeret på andetsproget).

Alder ved indlæring

Alder ved indlæring, den alder man havde da man begyndte at lære et sprog, er desværre nok den vigtigste

faktor for hvor godt man lærer at udtale et andetsprog (se fx J. Flege, m.fl. i *Journal of the Acoustical Society of America*, 1995, bind 97, s. 3125-3134). Man kan jo ikke gøre folk yngre. Men dem der nu er børn, kan man i det mindste give de bedste muligheder. Det forsøges i Danmark fx ved sætte fremmedsprogede børn i en social sammenhæng hvor de får brug for og lyst til at lære dansk. Så lærer børnene godt dansk meget hurtigt og helt automatisk.

Det samme gælder indfødte danskere der gerne vil at deres børn fx skal lære godt engelsk. Flyt til et engelsktalende land i et år! Så lærer barnet sproget. Det skal dog holdes ved lige bagefter, ellers glemmes sproget igen. Nu er det jo de færreste, der lige kan eller vil flytte et år udenlands for at ens barn kan lære et sprog, men man lærer altså lettest sprog som barn. Der er dog andre – men mindre effektive – knapper at skrue på for at forbedre udtalen.

Andetsproglig erfaring

Ikke overraskende bliver man bedre til at udtale og forstå et andetsprog jo mere man bruger det. Men hvad er det der sker, når udtalen forbedres?

Når vi taler forskellige sprog, trækker vi på et og samme sæt af sproglydskategorier som vi har repræsenteret i hjernen. Der er således ikke et sæt sproglydskategorier i hjernen til hvert sprog. De sproglydskategorier vi har, blev tilpasset vores modersmål i de første leveår (se fx J. F. Werker i *American Scientist*, 1989, årg. 77, s. 55-

59). Når vi hører og udtaler andre sprog senere i livet, bruger vi som udgangspunkt vores eksisterende lyd kategorier i andetsproget.

Dansktalendes sæt af sproglydskategorier blev dannet da vi lærte vores modersmål, og hver eneste kategori er optimeret til en bestemt dansk sproglyd. Dette gør os i stand til at opfatte vores modersmål hurtigt og effektivt, selv under vanskelige lytteforhold (baggrundsstøj, telefon osv.). Og det er specifikationerne for dette sæt af sproglydskategorier der gør at vi udtaler vores modersmål som vi gør. Når vi bruger dette sæt af sproglydskategorier til andetsproget, udtaler vi det med fremmed accent, som kan være svært at forstå. Desuden opfatter vi andetsproget langsommere og mindre præcist, specielt under vanskelige lytteforhold. Mange danskere forstår engelsk rimelig godt når de taler »face-to-face« med en englænder. Men når talesignalet ikke er optimalt, fx når vi taler i telefon på engelsk eller ser en engelsksproget film, så er det meget sværere at opfatte hvad der bliver sagt. (Hvem læser ikke danske undertekster!) Det er fordi de engelske sproglyde er forskellige fra de danske sproglyde, som vores »danske hjerter« er optimeret til at opfatte.

Både børn og voksne har dog mulighed for at ændre specifikationerne for deres sæt af sproglydskategorier, så de kommer til at passe bedre til andetsproget. Det sker, når man hører og taler andetsproget meget. Dette sker enten ved at nye lyd kategorier oprettes, eller eksisterende lyd katego-

rier modificeres. Ændringer i sættet af sproglyde sker ubevidst og udenfor viljens kontrol. Det bliver formentligt sværere jo ældre man bliver, at oprette nye lyd kategorier, og det er derfor det er lettere for børn end voksne at lære sig god udtale af andetsprog. På grund af den måde vores hjerne lagrer sproglyde på, er det de færreste – om nogen – der behersker to eller flere sprog fuldt ud, uden at det ene sprog »skinner igennem«, når man taler det andet.

Dette er bl.a. vist i en undersøgelse af to grupper tosprogede voksne amerikanere (se *Flege og Hillenbrand i Journal of the Acoustical Society of America*, 1984, bind 76, s. 708-721). Den ene gruppe havde fransk som modersmål, men talte flydende engelsk (de havde været bosat i USA i over 12 år). Den anden gruppe havde omvendt engelsk som modersmål, men talte fransk flydende. I begge grupper blev udtalen af /t/-lyden i fransk *tu* ('du') undersøgt nøje. Engelsk og fransk /t/ adskiller sig fra hinanden ved at engelsk /t/ er aspireret (pustet), mens det franske /t/ ikke er aspireret. Aspirationen kan måles i millisekunder som den tid der går fra »sprængningen« af /t/'ets lukke til begyndelsen af den følgende lyd. Den fonetiske betegnelse for denne tidslige afstand er VOT (voice onset time). Fransk /t/ har kort VOT, og engelsk /t/ har lang VOT, ligesom dansk /t/. (»Lang« her vil sige ca. 70 millisekunder).

På søjlediagrammet fra Flege og Hillenbrands undersøgelse ses i første

søjle den typiske franske VOT-værdi for /t/, og i sidste søjle ses den typiske engelske.

I anden søjle, »Erfarne F«, ses VOT-værdien blandt talerne med fransk som modersmål, men med lang erfaring med engelsk. Deres erfaring med engelsk havde tydeligvis påvirket deres udtale af modersmålet fransk, idet deres VOT-værdi lå nu mellem den typiske franske og typiske engelske. Ændringen i udtalen af /t/ imødekom delvist VOT-normen for engelsk, men havde givet de franske talere »fremmed accent« i deres eget modersmål.

I tredje søjle, »Erfarne E« ses VOT-værdien i fransk /t/ udtalt af talere med engelsk som modersmål. Disse talere, som havde opnået en høj kompetence i fransk, havde forkortet deres VOT-værdi for at imødekomme den franske VOT-norm. De talte altså fransk med en vis accent – præget af deres engelske modersmål.

Både de engelske og franske deltagere havde stadig kun én /t/ kategori, som de brugte i både fransk og engelsk. De fransktalende i undersøgelsen som var blevet gode til engelsk, og de engelsktalende som var blevet gode til fransk, havde forbedret udtalen af /t/ i andetsproget ved at modificere VOT-værdien i deres oprindelige /t/-kategori så den blev et kompromis mellem normen for modersmålet og normen for andetsproget.

Fortsat brug af modersmål

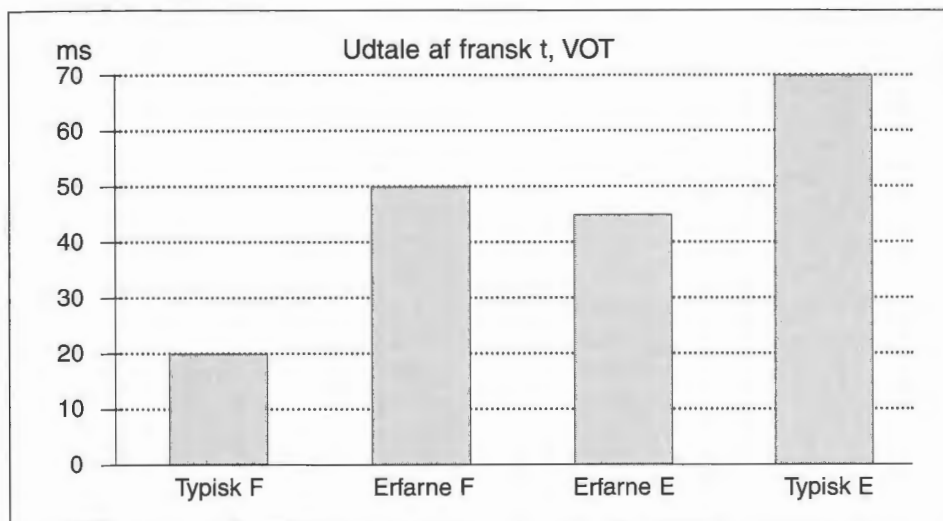
Både oprettelsen af nye lydkategorier og modificering af eksisterende

forudsætter længerevarende brug af andetsproget. Vil man bruge sit andetsprog rigtig meget for at få øget erfaring og bedre udtale, må man nødvendigvis bruge sit modersmål forholdsvis mindre. Og omvendt, jo mere man bruger sit modersmål, jo dårligere bliver udtalen af andetsproget (Flege, Frieda, & Nozawa, *Journal of Phonetics*, 1997, bind 25, s. 169-186). Dette hænger sammen med at egenskaberne for et menneskes sæt af sproglydkategorier i hjernen afspejler de sproglyde der høres. Dette kan illustreres ved følgende eksempel:

En voksen dansker er flyttet til England og begynder at lære engelsk. Sprogligt set kan danskerens hjerne sammenlignes med en græsplæne, og de sproglydkategorier som danskeren har dannet da han lærte dansk, kan sammenlignes med stier i plænen. Når danskeren har gået en bestemt vej (hørt en bestemt lyd) mange gange, dannes der en sti i plænen. Stisystemet i danskerens hjerne svarer til hans danske lydsystem. Men situationen i haven har ændret sig, så danskeren får brug for at gå steder hen hvor han ikke har gået før (lære engelske lyde). Der er flere mulige situationer der nu kan udspille sig i haven.

a) I nogle tilfælde kan danskeren godt bruge de gamle stier. (Nogle lyde i dansk er de samme som i engelsk, fx /s/).

b) I andre tilfælde har han ikke en egen sti. (En lyd i engelsk mangler i dansk. Fx den første lyd i ordet *think*).

Figur 1. Udtalen af t-lyden på fransk ('typisk F') og på engelsk ('typisk E'). Fransk-mænd der har været adskillige år i USA ('erfarne F'), får en mere engelsk udtale af t'erne – også når de taler fransk. Udtalen er ikke meget forskellig fra den udtale amerikanere bruger, når de er rigtig gode til at tale fransk ('erfarne E').

Han prøver først én af de gamle stier som fører et forkert sted hen. (Han siger *sink* eller *fink* i stedet for *think*). Hvis danskeren finder ud af at de gamle stier ikke altid duer, så kan han tage turen gennem det (nu) høje græs mellem de etablerede stier for at komme i den rigtige retning. Går han turen nogle gange slides der en ny sti.

c) I andre tilfælde får danskeren brug for at gå to steder som ligger lige på hver side af en gammel sti. (To engelske lyde ligner begge én dansk lyd. Fx vokalen i de to forskellige engelske ord *hot* og *hut*, som begge ligner vokalen i dansk godt). Han trasker ud i det høje græs på hver side af den gamle sti for at komme rigtigt frem, men da

stierne ligger tæt, kan han ikke holde dem adskilt. De bliver til én stor sti. Danskeren har således kun én sti hvor han skulle have haft tre. (Han opfatter og udtaler to engelske og en dansk lyd på samme måde). Måske hvis han holdt op med at gå på midten af den gamle sti (ikke brugte sin danske »mellemlid«), så ville midten gro til, og han ville kunne opretholde to forskellige stier (høre og udtale to forskellige engelske lyde korrekt).

d) I atter andre tilfælde vil danskeren skulle gå lige ved siden af en gammel sti (Fx første lyd i engelsk *show* som er tæt på den danske sj-lyd i *sjov*). Han bruger den gamle sti (dansk *sj*), men finder ud af at han skal gå en lille

smule mere til venstre for at nå rigtigt frem. Heller ikke disse stier kan holdes adskilt. Jo oftere han går til venstre, jo mere vil stien udvide sig til venstre (i retning af engelsk) og gro til i højre (den danske) side. Og omvendt hvis han mest går til højre (hører dansk).

I a) er der ingen problemer, men for b), c) og d) er kuren: mere kommunikation på engelsk og mindre på dansk. I c) og d) er egenskaberne for lydene i hjernen specielt følsomme overfor hvilke lyde der »kommer ind«. Hvis der kommer meget modersmål ind, kan »stierne« ikke tilpasse sig andetsproget optimalt. Alle undersøgelser viser at dem der bruger deres modersmål meget, har kraftigere accent på andetsproget end dem der bruger deres modersmål mindre. Det gælder selvfølgelig både for danskere som vil lære engelsk, og for irakere og palæstinensere der vil lære dansk.

When will we ever learn?

Hvilke omstændigheder skal der så til for at man »træder en ny sti«, i stedet for blot at bruge den gamle, evt. i en modificeret udgave? Det er endnu umuligt at forudsige præcist hvornår en given person vil træde en ny sti – oprette en ny lydkategori. Dette skyldes at flere faktorer indvirker. Den i øjeblikket mest betydende model for tilegnelse af lydene i et andetsprog er the Speech Learning Model (se fx J. Fleges kapitel i bogen *Speech perception and linguistic experience: Issues in cross-language research*, York Press,

1995, s. 233-277). I modellen er der to primære faktorer: 1) Jo yngre en person er, jo større er sandsynligheden for at denne vil oprette en ny lydkategori for en given lyd i andetsproget. 2) Jo mere en lyd i andetsproget afviger fra nærmeste lyd i modersmålet, jo større er sandsynligheden for at en ny lydkategori oprettes.

Et endnu uløst problem er at »sætte tal« på fonetisk afvigelse, men lad os sætte at afstanden mellem en lyd i et givent modersmål og en lyd i andetsproget er »3« på en skala fra 1 til 7. Hvis personen begynder at lære andetsproget som 5-årig vil afstanden »3« måske være tilstrækkelig til at en ny lydkategori oprettes. Hvis en person derimod var 15 år i stedet for 5 år, vil afstanden »3« ikke være stor nok, og personen vil bruge samme lydkategori til at opfatte og udtale begge sprog, ligesom i det tidligere nævnte tilfælde med /t/ for fransk-engelsk tosprogede. Var afstanden i stedet »6« på skalaen fra 1 til 7, kunne en 15-årig sprogtilegner måske oprette en ny lydkategori.

Men selv de to faktorer, *alder ved indlæring* og *fonetisk afvigelse* i samspil, vil ikke være nok til altid at kunne forudsige om en ny lydkategori vil blive oprettet efter fx tre års interaktion på andetsproget. Der vil nemlig altid være stor individuel variation i mængden og arten af andetsprogligt input, som er meget svær at kontrollere: Hvor meget høres andetsproget dagligt? I hvilken kontekst? Aktivt/passivt? Hvor stor variation er der i de hørte lyde – dialektforskelle? Hvor

meget bruges modersmålet? Høres modersmålet talt med fremmed accent?

Indtil videre kan vi kun konstatere at nogle har bedre udtale end andre på andetsprog, og at faktorer som *alder ved indlæring, andetsproglig erfaring, og fortsat brug af modersmål* kan forklare en del af forskellene på indviders forskellige succes med sprogtilegnelse.

Hvad skal vi gøre?

Det er først og fremmest vigtigt at anerkende, at man yderst sjældent opnår accentfri udtale når man lærer andetsprog som voksen. Udlændinges modersmål vil næsten altid skinne igennem, når de taler dansk. Og har man dansk som modersmål, vil det skinne igennem når man taler fx engelsk.

Selv hos mennesker der har lært to sprog fra små, kan man spore små afvigelser fra udtalenormen – for begge sprog! Det er absurd at opfatte dette som udtalefejl. Det er et udtryk for at de er gode til to ting, hvor andre kun er gode til én ting. Hos tidligt tosprogede er de små afvigelser uden betydning for kommunikationen, og afvigelserne kan størrelsesmæssigt sammenlignes med dialektale forskelle. Hos sent tosprogede, som typisk har kraftigere accent, kan udtaleafvigelserne have negative konsekvenser for kommunikationen – både på det bevidste og det underbevidste plan. Jo kraftigere accent, jo større problem.

Det er et vigtigt perspektiv i debat-

ten om indvandreres danskkundskaber. Hvis det er målet, at deres danskudtale skal være mest muligt lig (etsprogede) danskeres udtale, skal indvandrerne stoppe med at bruge deres modersmål, og kun høre og tale dansk! Og følgelig må modersmålsundervisningen stoppes straks. På samme måde bør danskere stoppe med at tale dansk hvis de vil være rigtig gode til engelsk. Vil man det? Da Gitte Stallone for år tilbage kom hjem efter en årrække i USA, og næsten erke kunne talle dærnsk, var det i virkeligheden udtryk for en meget høj udtalekompetence på engelsk; en følge af meget engelsk input og kun lidt dansk.

Det lyder besnærende, men det er naturligvis ingen løsning at opgive sit modersmål. Og den grad af ekstra accent, som modersmålsundervisning kan have til følge, er ikke et stærkt argument for at droppe denne undervisning, hvis den har positive følger på andre områder.

Det videnskabelige belæg for tosprogedes udtalemæssige begrænsninger skal ikke være nogen sovepude. Man kan nå langt med sin udtale uden at opgive sit modersmål. Men en vis grad af accent er en naturlig følge af at kunne flere sprog, og alle må lære at se den sidste rest af accent som et udtryk for høj sproglig kompetence på et andet sprog – både hos Hussein og Gitte Stallone.

Anders Damgren Højen (f. 1971)

Ph.d.-stipendiat,

Engelsk Institut, Aarhus Universitet

Bukser

Klædningsstykket bukser er ikke ret gammelt når man ser det i forbindelse med kulturhistorien.

De gamle grækere og romere gik ikke med bukser - så længe de færdedes i de varme egne af Europa og Asien. I det nordlige Europa gik mændene med *broge*. Det var bukser som normalt dækkede kroppen fra talje til knæet. De var skjult af kjortel eller kappe og sås derfor normalt ikke, det var altså en slags underbukser. Ordet *brog* betyder oprindeligt 'tøjstykke' og går igen i *dannebrog*.

I den tidlige middelalder blev *brogene* afløst af *hoser*, dvs. lange strømper, som gik til ankelen og blev holdt oppe med snore som man bandt om livet.

Ordet *hose* finder vi i engelsk først og fremmest i betydningen 'vandslange'. Grundbetydningen er '(bøjeligt) rør', og det passer jo fint med lange strømper. På tysk betyder *Hose(n)* simpelthen 'bukser', mens de nordiske sprog har formen *bukser* eller varianter heraf. Dette ord stammer fra tysk *Bockshose*, det vil sige strømper af bukkeskind. Snart fandt man dog på at sy hoserne sammen med en beklædning som dækkede underlivet op til taljen, og ordet stillede ikke mere krav til det materiale bukkerne var fremstillet af. Det kunne være både skind og tekstil.

Denne artikel handler om ordet *bukser* og dets synonyme, men ikke om hyponymerne til bukser, fx *jeans*, *plusfours*, *shorts*, *trusser*.

Det unævnelige

Ordet *bukser* har, i al fald i toneangivende kredse, i flere århundreder været suspect, et ord som man ikke brugte i pænt selskab. Faktisk et såkaldt *tabuord*, ligesom betegnelser for gud og fanden og for fordøjelses- og forplantningsorganer og -processer. Men da man umuligt kunne fryse begrebet ud af sproget, fandt man på forskellige omskrivninger. Grunden til at *bukser* bliver tabu, må være at man i sarte miljøer ikke brød sig om at nævne et klædningsstykke som rummede bagdelen og på den anden side visse fordele.

Den eufemisme som tydeligst udtrykker tabueffekten, er de *unævnelige*. Betegnelsen blev brugt i 1800-tallet om visse klædningsstykker, især undertøj. Men altså også om bukser slet og ret.

Kunne man nu ikke komme uden om at sige *bukser*, var der den mulighed at markere at man sagde noget upassende, ved at indlede med at sige »med permission at melde« eller »med Deres permission«, dvs. tilladelse. Og det endte så med at ordet *bukser* blev afløst af *permissioner*:

Mama havde skjændt for et lille Hul
Paa de Casimirs Permissioner

står der i Chr. Winthers »Flugten til
Amerika« (1830).

Så er der *pantalonerne*, som en af
de danske betegnelser for bukser; i
ældre tid med fransk flertalsendelse:
pantalons. I tiden op til den franske
revolution (1889) gik mændene med
ret stramme knæbukser, *culottes*, med
et moderne ord *knickers*. Men de re-
volutionære, som gerne også i det
ydre ville skille sig ud fra det konser-
vative borgerskab, indførte de lange
bukser, altså mere eller mindre løst-
hængende og helt ned til skoene.
Denne mode fik den spøgende eller
spottende betegnelse *pantalons*. De
der gik med *pantalons*, kaldte sig
sansculottes, dvs. 'uden knæbukser'.

Pantalonerne var opkaldt efter en
fast figur i den italienske maskekome-
die. Det var en noget dum og naiv fyr
ved navn *Pantaleone*, og hans faste
kostume var alt for stort og slasket tøj
og bukser til skoene. Ordet *pantalons*
findes for øvrigt i engelsk i formen
pants.

Fra o. 1850 har vi ordet *benklæder* -
eufemisme for fuld udblæsning. Ko-
misk ved at der findes både *badeben-
klæder* og *underbenklæder* som abso-
lut ikke dækker benene! Men man bli-
ver da fritaget for at bruge det
skrækelige ord *bukser*.

Bøjning

I ældre tid fandtes formen *en bukse*,
flertal *bukser*, men den er forsvundet

for længe siden, og vi kan her nøjes
med at beskæftige os med *bukser*.

Bukser er et såkaldt plurale tantum,
dvs. et substantiv som ikke har en-
talsform (som fx *briller*, *kronregalier*,
mæslinger).

Det er der formentlig to samarbej-
dende årsager til. Dels er der, som vi
har set, det historiske: oprindeligt var
bukser et par strømper, altså to ting.
Dels er der det at *bukser* jo stadig be-
står af to tydelige halvdele. Det kalder
på flertal, ligesom i *briller* og tidli-
gere *flipper*, som er det vi kalder *en
flip*. En *flip* var en snip, og dem går
der to af på én skjortekrave.

De danske synonymer til *bukser* har
også flertalsform: *pantaloner*, *permis-
sioner*, *de unævnelige*. Og tilsvarende
shorts, *trusser*, *slacks*, *plusfours* osv.

Denne uregelmæssighed, én ting,
men flertalsform, kan være særdeles
upraktisk. Hvad hedder egentlig *buk-
ser* i flertal? Man kan sagtens sige to
jakker, men ikke to *bukser*, for *bukser*
ér jo i virkeligheden ental! Det er nød-
vendigt at sige to *par bukser*.

Skræddere og manufakturhandlere
har for længst skåret igennem og bru-
ger koldblodigt mønsteret *en buks* -
flere bukser. Nøjagtigt som optikerne
har *en brille*. *Buks* er ikke noget nyt
ord, men først i 1986 kom det med i
Retskrivningsordbogen.

Mænd og kvinder

Bukser er i tidens løb blevet en art
symbol for det mandlige køn. Mænd
går i *bukser*, kvinder i *skørter*. Sådan
var det i al fald engang, for i vore dage
færdes kvinder hjemmevant i både

skørter og slacks. Men se bare på toilet dørene, hvor man skal vise brugerne på rette vej uanset hvilke sprog de forstår:

Ingen kan være i tvivl om hvilken dør der fører til herretoiletet.

Bukserne som mandesymbol går igen i talemåden *have bukserne på*. Det bruges især når man skal udpege den bestemmende i et (par)forhold: »I vores nabofamilie er det absolut konen der har bukserne på«. »Ulla, Bente og Lis har en butik sammen, men det er Ulla der har bukserne på«.

*Erik Hansen f. 1931
professor i dansk sprog*

mål + mæle

Mål og Mæle
ISSN 0106-567X

REDAKTION:
Carsten Elbro, Pernille Frost,
Erik Hansen.

TYPOGRAFISK DESIGN: Henrik Birkvig

SKRIFT: FF Olsen

EKSPEDITION OG PRODUKTION:
Elbro-Tryk
Håndværkervej 10, postboks 3072
6710 Esbjerg V
Giro 747-3494
Telefon 75 15 43 60
E-post: elbro@tiscali.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 180,00 kr. pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Elbro-Tryk. Hertil henvender man sig også om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Birgit Bjerre Hansen
Inavej 12
3500 Værløse

Eller som elektronisk post til
Carsten Elbro på adressen
ce@cphling.dk

Hjemmeside: www.cphling.dk/Maal+Maele

Ift, ifm, mht, mhp

og andre uspecifikke præpositioner

»Hvordan er kønsfordelingen i forhold til børn med læsevanskeligheder ...«. Sådan skrev to studerende i år i en afhandling efter deres 2. studieår.

Umiddelbart giver det ikke mening. Man må læse det en gang til.

I teksten tager de to studerende det for givet, at læseren ved, hvilken kønsfordeling der er tale om. De skriver om kønsfordelingen, ikke om en eller anden kønsfordeling. Men det er ikke klart, *hvilken* kønsfordeling der menes. Og hvad er det ved børn med læsevanskeligheder, der kan stå i forhold til denne uspecificerede kønsfordeling? Sætningen giver mening, hvis man erstatter *i forhold til* med *blandt*.

»Hvordan er kønsfordelingen blandt børn med læsevanskeligheder ...«. Så enkelt.

Citatet giver et eksempel på en usædvanlig og uheldig brug af en uspecifik præposition, *i forhold til*, hvor det havde været oplagt at bruge en mere præcis, usammensat præposition, *blandt*. Hvis eksemplet var det eneste i årets høst af studenteropgaver, kunne det være en tilfældig forskrivning. Men det er det ikke. Her er nogle flere:

Reliabilitet *ifm.* testen.

dog med forbehold *i forbindelse med* forskelligt testmateriale

Det samme mønster gør sig gældende *mht.* antal rigtige ved læsning af nonord.

Det kan se ud som om teksten er bearbejdet relativt konsekvent *mhp.* at nedsætte forekomsten af lange ord ...

Disse elever vil opleve et stort nederlag *mht.* de sværere tekster beregnet til 3. klasse og op.

Hvilke er de mere almindelige præpositioner, der kunne erstatte de fremhævede? Prøv at finde dem! Dernæst kan det være værd at overveje, hvad der kan ligge bag de studerendes brug af de uspecifikke, sammensatte præpositioner i stedet for de sædvanlige. Normalt hedder det reliabilitet af en test, med forbehold *for* noget, gøre sig gældende *for* eller *ved* noget, bearbejde *for* at nedsætte, og nederlag *ved* eller *over for* en svær tekst.

Denne artikel drejer sig om en usædvanlig brug af nogle sammensatte, uspecifikke præpositioner, især *i forhold til*, *i forbindelse med*, *med henblik på*, og *med hensyn til*. Retskrivningsordbogen 2001 giver mulighed for at forkorte to af dem, *ift.* eller *i forh. t.* og *mht.* eller *m.h.t.* De studerendes stavemåder er bevaret i citaterne.

Andre præpositioner kunne være nævnt, fx *i sammenhæng med*, *i relation til*, *i sammenligning med*. Men de er langt mindre udbredte, end de fire under behandling.

Anledningen er, at brugen af disse uspecifikke præpositioner breder sig, så vidt jeg kan se. Der synes at være flere af dem i de seneste års universitetsopgaver end i tidligere års.

Eksemplerne er alle hentet fra ca. 1200 siders opgaver i læsning og læsepædagogik fra studerende efter 1. og 2. studieår på Københavns Universitet. Det således ikke skriftlige udtryksnovicer, der har leveret materialet. Men sprogbrugernes erfaring udelukker naturligvis ikke, at de ville have taget deres ord i sig igen, hvis de havde læst omhyggeligt, hvad de selv havde skrevet. Materialet er ikke gennemgået systematisk, kun iøjnefaldende brug af præpositioner er taget med.

De brede relationer

Det er oplagt, at præpositionsforbindelsen *i forbindelse med* har en bredere, mindre specifik betydning end fx præpositionen *af*. At se på pålideligheden *i forbindelse med* en test er en mere omfattende affære end at se på pålideligheden *af* testen. Pålideligheden *i forbindelse med* testen dækker fx også pålideligheden *af* anvendelsen af testresultatet, hvad pålideligheden *af* testen ikke gør.

... en hel del forskellige førskolefærdigheder *i forbindelse med* bar-

nets sprog har indflydelse på den tidlige læseudvikling.

Man markerer et bredere perspektiv ved at skrive om færdigheder *i forbindelse med* barnets sprog end blot om barnets *sproglige færdigheder*. Det bredere perspektiv rummer såvel sproglige som ikke-sproglige færdigheder, både sådan noget som ordforråd og sådan noget som ikke-sproglige sociale færdigheder og måske ikke-sproglig intelligens.

Den større bredde af *i forbindelse med* svarer til brugen af *omkring* i stedet for *om*.

I en undersøgelse *omkring* bedømmelse af sproglig bevidsthed af [blandt] førskolebørn og skolebørn ...

En undersøgelse *omkring* noget er bredere end en undersøgelse *af* noget. Ligesådan er en samtale *omkring* et emne bredere end en samtale *om* et emne (se fx *Mål og Mæle*, årg. 16 nr. 1 s. 10). Samfundsdebattører rejser brede folkelige debatter *omkring* hele problemstillinger. Nørder er derimod koncentrerede *om* kun en enkelt ting. Og så skulle den studerende selvfølgelig have skrevet om bedømmelse af sproglige bevidsthed *blandt* (ikke *af*) førskolebørn og skolebørn.

Det er ikke utænkeligt, at studerende kan ønske at demonstrere en stor bredde i deres indsigter. Måske er det for at vise spændvidden af deres tænkning og belæsthed. Måske er det for ikke at blive hængt op på en

mere snæver og dermed mere forpligtende formulering. Jo bredere og dermed mindre præcist udsagnet er, desto mindre er riskikoen for, at der ikke er *noget* om snakken.

Det overdekorede skriftlige udtryk

Det er meget almindeligt, at studerende udtrykker sig unødigt kompliceret. Måske er det i benovelse over at skulle skrive rigtige akademiske afhandlinger; måske er det i et forsøg på at imponere læserne.

Men hvor stor forskellen er fundet til at være, skifter gennem litteraturen og i forhold til hvilken af de to grupper man kigger på.

Her betyder *i forhold til* bare *i*. Og hele meningen kan udtrykkes noget enklere, fx »men den fundne forskel varierer i litteraturen og i de to grupper«.

Af disse tre skemaer kan vi altså se, at der var en effekt *for [i]* fornemmanipulationstræningsgruppen *i forhold til* de posttests, der berørte denne evne.

Her kan *i forhold til* erstattes af *ved* eller *på*; dvs. *ved* eller *på* en bestemt test fandt man en effekt af undervisningen *i* en bestemt deltagergruppe. Ja, det er også muligt at sige, at effekten blev fundet *med* en bestemt test. Men *i forhold til* er direkte vildledende her.

Den direkte og skudklare test af no-

get kan også være for simpelt et udtryk. Så lyder det mere grandios med

... blev der *givet* en test *angående* børns bevidsthed på syntaktisk/morfologisk niveau

Der er nok en afsmitning af engelsk 'to give a test' på den studerendes udtryk *givet en test*. Desuden er det uklart, hvad skråstregen betyder. Er det syntaktisk og morfologisk, eller er det syntaktisk *og/eller* morfologisk eller hvad? Skråstregen er i øvrigt nok en generel markør af bredde og usikkerhed hos den skrivende.

Usikkerhed om meningen

Usikkerhed hos den skrivende kan være en gennemgående årsag til, at han eller hun vælger en mere generel præposition frem for en enklere og mere præcis præposition. For eksempel kan man spørge, hvilke præpositioner der kunne erstatte *i forhold til* i dette eksempel:

... i en konklusion sammen med konsekvenserne *ift.* de fundne resultater.

Det er meget sandsynligt, at den studerende mener konsekvenser *af* de fundne resultater. Men det *kunne* også være konsekvenser *for* de fundne resultater. Hvis der fx var tale om en diskussion af nogle usikkerhedsmomenter i undersøgelsen, kunne man tale om konsekvenserne af dem *for* de fundne resultater. Men hvis det for den studerende er uklart, hvad der er

årsag, og hvad der er virkning, så er det en helgardering at skrive *i forhold til* snarere end enten *af* eller *for*. Her er det ikke blot et spørgsmål om sproglig udtryksfærdighed, men også et spørgsmål om, hvad den studerende ønsker at udtrykke.

Hvad mener den studerende mon her?

... og man vil kunne tage højde for eventuelle fordele *i rækkefølgen af* testningen især *mhp.* kendskab til teksten.

Spørgsmålet er, om testrækkefølgen kan være til fordel *for* kendskab til teksten, eller om der er eventuelle fordele *af* kendskab til teksten. Måske er der tale om begge dele. At forbinde 'fordele' og 'kendskab til teksten' *med* *med henblik på* er under alle omstændigheder en helgardering.

Usikkerhed ved valg af præposition

Man kan tvivle på, at den studerende, der skriver *reliabilitet ifm. testen*, overhovedet kender den konventionelle konstruktion *realibilitet af*. En anden studerende skriver, at der er fundet *indikationer om* noget, hvor det skulle have været *indikationer af* eller *på* noget.

De studerende er i det hele taget overraskende usikre i brugen af præpositioner. Og det er nok den væsentligste grund til, at nogle vælger uspecifikke præpositioner som *i forbindelse med* og lignende.

Så vidt jeg kan skønne, er der ikke bestemte præpositioner, der er specielt hårdt ramt. Sagt på en anden måde, så er der eksempler på usikkerhed ved alle de almindelige præpositioner på dansk. Usikkerheden optræder selvfølgelig især, hvor der er flere sidestillede præpositionsforbindelser efter hinanden. Her er nogle få eksempler ud af mange lignende. Den upåfaldende præposition står i parentes.

Desuden ser der ud til at være forskel *indenfor* [på, mellem] elementerne i fonemopmærksomheden.

Det er tidligere i opgaven blev fastslået, at der ikke kun findes store forskelle *af* [på, stor variation i] dysleksi.

Det eneste resultat, der var signifikant i denne sammenhæng, var opgaverne *indenfor* [i] initialfonemer

Denne opgave fokuserer på forskningen *om* [i] forskelle ...

I en dansk afhandling *af* [om] læseudvikling ...

Fonologi: studiet *af* lydmønstre eller lydssystemer *af* [i] et sprog

Men efter at have læst en tekst, var min forståelse og erindring *af* [om] teksten ringe

Men da litteraturen er så sparsom *på* [om] hele emnet ...

... og dermed hjælpe til at finde årsager på [til] deres problemer.

De allerførste inddelinger af dysleksi ud fra samme teoretiske ramme som til [ved, for] aleksi blev gjort ud fra enkelttilfælde

Desuden kræver Holtehus Efter-skole en grundig redegørelse af [for, udredning af] den enkelte elev, ...

Usikkerheden findes naturligvis også i tilfælde, hvor der ikke er nogen indlysende præposition på dansk. Den studerende har viklet sig ind i en konstruktion, der egentlig kræver omformulering, men digter en præposition til lejligheden.

Man kan med forsigtighed overføre den hypotese til dyslektikerne hos [!] Seymour & Evans (1999).

Det drejer sig om dyslektikerne, der *deltog i en undersøgelse*, som Seymour og Evans udgav i 1999.

De studerendes usikkerhed rammer således mange forskellige præpositioner på dansk. Til gengæld er der nok en tendens til, at nogle præpositioner oftere bliver brugt til erstatning end andre. Især synes *af* og *på* at være populære valg i tvivlstilfælde.

Her bliver mønstrene af korrespondence [i korrespondencen] mellem barn og voksen mere systematisk(e) ...

Mønstrene af korrespondence er nok

kommet til verden under indflydelse af engelsk 'patterns of correspondence'. Det ville i givet fald ikke være mærkeligt i betragtning af, at de studerende har læst og gengivet overvejende engelsksproget litteratur i deres opgaver. Generelt kan indflydelse fra det engelske genitiviske *of* forklare en del af erstatningerne med *af* på dansk.

Men også *på* synes at brede sig på bekostning af de andre præpositioner. Og det er næppe efter engelsk inspiration fra 'on'.

Præpositioner på vej frem

Man kan se populariteten af ord og udtryk i Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs store tekstsamlinger. Der er to samlinger på hver 28 mio. ord fra henholdsvis omkring 1990 og 2000 (se www.dsl.dk). Disse store samlinger indeholder så store tekststykker, at man kan slå hele vendinger op, og se hvor hyppigt de er brugt, og i hvilke sammenhænge. Nu er indsamlingsgrundlaget ikke helt det samme for de to tekstsamlinger; men nogle tendenser kan man nok stole på, da de drejer sig om meget hyppige ord og vendinger.

Det er således ganske tydeligt, at *i forhold til* er et vinderudtryk. Der er 4068 forekomster af præpositionen i 1990-basen, men hele 7398 i 2000-basen. Det er næsten en fordobling. Også *i forbindelse med* er blevet et mere brugt udtryk, fra 5103 forekomster i 1990 til 6545 forekomster i 2000. Derimod er der ingen forskel i populariteten af *med hensyn til* og *med henblik på*, som optræder med hen-

holdsvis ca. 2000 og 1000 forekomster.

Denne fremgang for *i forhold til* kan selvfølgelig ikke uden videre fortolkes som et tegn på, at præpositionen i stigende grad erstatter andre præpositioner. Det skal der en nærmere analyse af sprogbrugen i DSL's samlinger til at afgøre. Det kan jo også være, at det blev mere populært i løbet af 1990'erne at se sager *i forhold til hinanden* i det hele taget. Det ved jeg ikke. Men det er hævet over enhver tvivl, at det blev mere populært at skrive om *at forholde sig til noget*. Udtrykket optrådte næsten tre gange så hyppigt i årene omkring 2000 (671 gange) som i årene omkring 1990 (245 gange). Tilsvarende øgede forbindelsen *sammenlignet med* sin popularitet betragteligt i samme tiårperiode.

Når man ser på de lidt ældre lister med ords hyppigheder fra årene inden 1980 (ved Hanne Ruus og Bente Mægaard), er det også påfaldende, at mange præpositioner har øget deres popularitet siden da. I litteraturen før 1980 var ordet *til* det 10.-hyppigste ord; mens *på* og *af* lå som henholdsvis nr. 16 og 18. I tekster fra omkring år 2000 har *på* overhalet *til*, og *af* er godt på vej.

Omkring år 2000 var det ikke kun usikre studerende, der skrev

... antagelsen af at dysleksi ...",

selv om de fleste ville mene, at det hedder *antagelsen om at*. Man kan også finde eksempler på *redegørelse*

af et forhold i Sprog- og Litteraturselskabets database, selv om langt de fleste eksempler er redegørelser for noget. Så anvendelsesområdet af ordet *af* ser ud til at udvide sig på andre præpositioners bekostning.

Med undtagelse af *ved*, som ligner en decideret taber, er de hyppige præpositioner generelt på vej frem på bekostning af ord fra andre ordklasser. Måske skyldes det, at præpositionsforbindelser i stigende grad erstatter andre konstruktioner, især genitiver. For eksempel var det omkring 1990 mere almindeligt, at skrive om *bilens tag* eller noget andet med *bilens*, end det var omkring 2000. Til gengæld er det blevet mere almindeligt fra 1990 til 2000, at skrive om *taget på bilen* eller noget andet på, *ved* eller *i* bilen.

Man kan se denne udvikling mere generelt som en bevægelse væk fra kasus og hen mod præpositionsforbindelser. Det er i givet fald noget, som har stået på siden vikingetiden. Men måske har bevægelsen fået fart i de senere år under indtryk fra engelsk. Engelsk er foran dansk på dette felt.

Hvis præpositionerne i det hele taget breder sig til områder, hvor der tidligere fx var genitiver, så er det et ekstra moment, der kan bidrage til usikkerheden om præpositionerne. For så bliver der stadig flere konstruktioner med præpositioner at holde styr på. Måske kaster de studerende sig ud i flere vovelige konstruktioner med præpositioner, end ældre sprogbrugere ville gøre. I givet fald er

det vel ikke så underligt, at de studerende frembringer flere uortodokse konstruktioner, som netop indeholder præpositioner.

Skrøbelighed mht. brug af præpositioner

Det er langt fra alle studerende, der overforbruger de uspecifikke præpositioner *i forhold til, i forbindelse med, med henblik på og med hensyn til*. I nogle opgaver finder man ingen eksempler, i andre adskillige. Studerende med hyppig brug af de uspecifikke præpositioner er gennemgående mindre sprogsikre end andre.

Jeg har nævnt fire mulige årsager til, at en forfatter kan vælge en uspecifik præposition frem for en mere specifik. De nævnte årsager er et ønske om at angive en stor bredde i den forbindelse, som præpositionen dækker, et ønske om at udtrykke sig i en imponerende skriftsprogslig stil, usikkerhed om den logiske sammenhæng, og generel usikkerhed om, hvilken præposition der er passende i sammenhængen. Der kan være noget om alle årsagerne. Og der kan bestemt være flere end de nævnte.

Men min favorittforklaring er den sidstnævnte, at brugen afspejler en generel usikkerhed over for præpositioner. I mange tilfælde er det første gang, at de studerende skriver en længere (25 - 30 sider) akademisk afhandling. Det medfører en generel kognitiv anspændthed, som kanalisere opmærksomheden væk fra det sproglige udtryk. Desuden er en stor del af den litteratur, som de stude-

rende gengiver og kommenterer, på engelsk. Det kan også give særlig anledning til usikkerhed.

Hvis denne forklaring har noget på sig, kan der ligge en væsentlig pointe i, at det netop er præpositionerne, det går så hårdt ud over. De stærke verber eller usædvanlige afledninger rammes fx ikke i nær samme omfang. Det er især præpositionerne. Måske kunne det tyde på, at præpositioner generelt er mere sårbare end så mange andre ordklasser og konstruktioner. Det kunne der være flere grunde til. Jeg har nævnt den mulighed, at der ganske enkelt bliver stadig flere præpositionsforbindelser at holde styr på. En videre undersøgelse af mulige årsager til præpositionernes sårbarhed ligger langt uden for denne artikels rammer; men undersøgelsen var nok værd at gennemføre.

*Carsten Elbro (f. 1955)
Professor i anvendt sprogvidenskab
Københavns Universitet*

Sprogvrís...

En ny reform

Har du lagt mærke til at det i den trykte presse og i radio og tv hedder *en ny reform*. Det er som om journalisterne ikke mere kan sige *en reform*. Forbindelsen *en ny reform* kan give mening, hvis situationen er den at vi lige har haft en reform, men allerede nu skal til det igen. Men det er ikke det der menes. Ny hører øjensynlig bare til.

Det minder om den gamle med *flere*: *der var op til flere timers ventetid, afdøde havde indtil flere bestyrelsesposter*. Hvis man skal skrive en dansk grammatik som skildrer den sproglige virkelighed, måtte man angive bøjningen *mange* – *indtil flere* – *flest*.

Matche

Dette lovforslag skal *matche* de krav og behov som situationen stiller. Nu er også *matche* blevet et modeord. Det skal vise sig om det som en gøgeunge får skubbet svare til, *pas*se til og tilfredsstille ud af sproget.

Identificere sig med

Ordet identificere har fået et nyt indhold ved siden af det gamle. Nu bruges det med betydningen 'billige', 'acceptere': *Jeg kan ikke identificere mig med den ordning, Kan De identificere Dem med vores ideer?*

Jammen

Bindeordet *jamen* fik i 1986 sin egen stavemåde som et selvstændigt og hæderligt ord (før: *ja men*). Betydningen er først og fremmest 'jeg kan delvis tilslutte mig': – *Jeg skal i biffen.* – *Jamen du skal ordne dine lektier først!*

Nu er det blevet mode blandt politikere og andre betydningsfulde folk som bliver interviewet, at indlede enhver replik med et i reglen fuldstændig overflødigt og irriterende *jammen*.

Optimal

Marketingsprogets slikkede smartness lurer øjensynlig på det danske folk. Hvorfor kan en ganske almindelig familiefar ikke sige »...og det er ikke særlig rart at skulle tegne nye forsikringer«. Det kan han sikkert også, men når det er i fjernsynet, siger han »...og det er ikke optimalt at skulle tegne nye forsikringer«.

Noget om dialekter og dialektforskning

Dialektbegrebet –

dialektologi og sociolingvistik

Hanetrin, hanetrit, hanetræk og hane-tråd betyder alle det samme som *hanefjed* – nemlig 'gangfejl hos hest'. Det står at læse på sidste side af *Ømålsordbogens* 6. bind, som netop er udkommet. Ordbogens behandling af *hane* og sammensætninger med *hane* som førsteled fylder 12 tætskrevne spalter og fortæller om en anden tid, hvor hanen (og hesten) spillede en anderledes betydningsfuld rolle i danskerne dagligliv og forestillingsverden. Den gang vidste man at der ikke må være *hanemøg* imellem når man smør hønsemøg i skægget for at få det til at gro. Og man vidste at små æg er *haneæg* der ikke må spises, for de indeholder en basilisk eller en slangeunge og skal brændes for at der ikke skal komme ulykke over huset.

I dag er det nok de færreste af os der kender et ord for 'gangfejl hos hest', for vi møder kun heste i trav eller galop over TV-skærmen. Det farlige indhold i æg kalder vi alle for salmonella. Dagligliv og forestillingsverden – og dermed sprogbrug – er ikke længere hvad det var. Netop derfor er det vigtigt at 'det som var' bliver registreret og bevaret for eftertiden. På Institut for Dansk Dialektforskning (IDD) ved Københavns Universitet arbejdes der med at beskrive de tradi-

tionelle danske øsmål (dvs. dialekterne på Sjælland, Fyn og de mindre omkringliggende øer), i første række i form af *Ømålsordbogen*. Tilsvarende beskrives de traditionelle jyske dialekter ved Institut for Jysk Sprog og Kultur i Århus, i første række i form af en ordbog der publiceres på internettet (www.jyskordbog.dk).

Når sprogsamfundet og sprogbru- gen forandrer sig, sker det gennem variation: Nye ord og udtaler konkurrerer med gamle ord og udtaler. Ved IDD er man også optaget af at beskrive den sproglige variation og forandring som findes i dagens danske sprogsamfund. Det gør man ved at optage informanter på bånd, udvælge nogle sprogtræk der varierer (det kunne i Jylland fx være *jeg* versus *a*), og optælle informanternes brug af hhv. den ene og den anden variant. Hvis man så inddeler informanterne i forskellige sociale grupperinger, kan man sammenligne fx mænd med kvinder, unge med ældre osv. Således fandt man i en undersøgelse i Odder syd for Århus at mænd brugte flere af de lokale varianter end kvinder (i statistisk signifikant forstand). Det gjaldt især i gruppen af yngre mennesker med mellemlang uddannelse. Det gjaldt ikke for alle de sproglige træk der blev undersøgt, fx ikke for *a* i stedet for *jeg*, men det gjaldt for *óg* i

stedet for også, for udtale med *j* (eller bortfald) i stedet for *ð*, og flere andre. Også de forestillinger og værdier som knyttes til den sproglige variation, inddrages i sådanne undersøgelser med henblik på at forklare og forstå hvorfor folk taler som de gør. Hele denne nyorientering inden for dialektologien benævnes ofte sociolingvistik.

Nyorienteringen har ikke kun den konsekvens at studiet af dialekter snart omtales som dialektologi snart som sociolingvistik. Vi har også fået et problem mht. benævnelsen af det vi studerer: Skal vi reservere *dialekt* til de lokale dialekter som de engang var? Eller skal vi også bruge *dialekt* om det tyndt lokalfarvede standardsprog som er det mest almindelige uden for København i dag? Hvis vi her skeler til almensproget, finder vi at *dialekt* bruges på begge måder: For nogle er *dialekt* kun den 'brede' version, mens mange bruger *dialekt* også om den 'tynde'. På det grundlag kan man tale forbi hinanden og blive rygende uenige om hvorvidt dialekterne er døde eller ej. En tredje mulighed er helt at kappe koblingen til geografien og bruge termen om alle slags gruppesprog. (Det er en sprogbrug der har haft en vis gennemslagskraft i international engelsksproget dialektologi).

På IDD har vi ikke forsøgt at nå til nogen form for konsensus om hvordan man mest hensigtsmæssigt bruger termen *dialekt*. Imidlertid var der ved overgangen til det 21. århundrede enighed om at omdøbe instituttets årsskrift fra *Danske Folkemål* til *Dan-*

ske Talesprog. Pointen var at finde et navn der bedre genspejler bredden i instituttets aktuelle beskæftigelse med sproglig variation. Lad mig nævne at bind 1 af *Danske Talesprog* indeholder en redegørelse for begyndende udforskning af 'multietnolekter', dvs. den sprogbrug der findes i nogle af de større byers multikulturelle ungdomsmiljøer, samt en artikel der på grundlag af de forudgående 41 bind af *Danske Folkemål* tegner et billede af dialektologiens udvikling *Fra folkemål til multietnolekt*. Når talesprog blev den betegnelse vi brugte til at 'frigøre' årsskriftet fra de geografiske associationer, vidner det om at vi ikke mente at *dialekt* kunne gøre det. Når vi samtidig vedbliver at skilte med *Institut for Dansk Dialektforskning* over vores indgangsdør, kan man først og fremmest sige at vi er inkonsekvente, men man kan også sige at vi dermed holder døren åben for en ændring af dialektbegrebet.

Hvis *dialekt* har en fremtid i almen sproget som benævnelse for levende sprogbrug, er det nok mest sandsynligt at termen vil blive brugt til at referere til let lokalfarvet sprogbrug – dvs. en sprogbrug der på nogle få punkter afviger fra København-baseret standardsprog (herefter ofte forkortet til KBS), i første række mht. prosodiske træk (stød, tryk, intonation). Som nævnt er det ikke ualmindeligt at folk bruger *dialekt* på denne måde. Blandt sprogforskere kaldes lokalfarvet standardsprog gerne for *regionalsprog*, men det er en term der stort set er ukendt blandt

folk flest, så dens fremtid i almen-sproget synes højst usikker. I øvrigt er heller ikke alle sprogforskere lige begejstrede for regionalsprogsbegrebet. I stedet opererer de med et standard-sprogsbegreb der giver plads til variation i flere dimensioner, herunder den geografiske (fx *Den Store Danske Udtaleordbog*). Eksistensen af denne terminologidiskussion er i sig selv et vigtigt vidnesbyrd om at der sker betydelige ændringer i den sproglige virkelighed der skal begribes.

Ikke mindst i den geografiske dimension sker der gennemgribende sproglige ændringer i alle europæiske lande i disse år. Det der sker, omtales snart som sproglig standardisering, snart som dialektnivellering, afdialektisering m.m. Disse ændringsprocesser finder sted også i lande hvor de traditionelle dialekter står langt stærkere end i Danmark, fx Norge hvor forskning i sproglig regionalisering har haft høj prioritet i de senere år. *Sproglig regionalisering* var hovedtema på den 7. *Nordiske Dialektologkonference* i august 2002. På den baggrund er det nærliggende at vælge den geografiske dimension når jeg her skal sige noget om dagens danske sprog-virkelighed. Og på baggrund af den terminologiske 'forvirring' på området, vælger jeg at tro at det umiddelbart mest entydige her vil være at tale om 'bred' og 'tynd' dialekt (og dermed sætte en foreløbig parentes om terminologiproblemet).

Rigets tilstand på sprogbrugsniveauet

Den brutale sandhed om de brede dialekter er at de er døde eller døende. I offentligheden er denne sandhed ofte ilde hørt. Når man fremlægger den som dialektolog, er det ingen ualmindelig publikumsreaktion at »det vist er på tide at dialektologerne forlader skrivebordet på universitetet og drister sig ud i virkeligheden«. Men det er netop det dialektologerne har gjort. Billedet af de brede dialekters tilstand er ingen skrivebordskonstruktion. Det er baseret på kvantitative undersøgelser af hvor hyppigt folk bruger traditionelle dialekttræk – i konkurrence med træk fra København-baseret standardsprog, som vinder stærkt frem alle vegne. Nok findes der ældre mennesker der taler bred dialekt, og der findes muligvis også børn der lærer bred dialekt af deres forældre; det afgørende er at der i dagens Danmark ikke findes børne- og ungdomsmiljøer som fungerer på bred dialekt. I hvert fald ikke så vidt vi ved. Det er rimeligt at antage at dette har været situationen for landet som helhed de sidste 30-40 år.

Tynd dialekt derimod er den mest almindeligt forekommende sprogbrug uden for Københavnsområdet. Som nævnt drejer det sig om sprogbrug der afviger fra KBS i første række mht. prosodiske træk. Unge jyder og fynboer (og provinsboer i almindelighed) 'synger' anderledes (tryk/toneforløbet er et andet), unge sjællændere har ofte en kraftigere udtale af stødet, mens unge lolliker og bornhol-

mere gerne 'mangler' nogle stød - alt sammen set i forhold til hvordan københavnernes taler. Når det gælder udtalen af enkeltlydene, er de traditionelle dialekttræk langt mindre modstandsdygtige (resistente). Gennemgående mest sejlivet er bortfald eller j svarende til ð i KBS: gae/gaje/gade.

Dog findes der en håndfuld enkeltlydstræk som har bredt sig i Vestdanmark (vest for Storebælt) uden at komme fra KBS, og uden at have rod i de traditionelle dialekter. Det drejer sig om (1) de bøjningsendelser der skrives -et, -ede, som i *huset, kastede, kastet*; disse udtales i vest ofte med lukkelyd [-d], i øst næsten udelukkende med blødt d [-ð]; (2) en generel lydovergang [ræ: > rä:], som betyder at vokalen efter r i et ord som *træner* er monoftongisk i øst, men lettere diftongisk i vest (den begynder lidt dybere og glider fremad og opad: tr[aj]ner; (3) en del ord der ender på -dig i skrift, der i øst har udtale med blødt d - blo[ð]i - i vest med hårdt d - blo[d]i - samt (4) en del ord der skrives med -or, og som udtales med o-lyd i øst - skj[o]rte - med å-lyd i vest - skj[å:]te.

Rigets tilstand på normidealniveauet

At tynd dialekt er almindeligt forekommende, er ikke det samme som at denne form for sprogbrug sprudler af vitalitet, og at dialekterne vil leve videre i en tynd version. Det er rimeligt at antage at afdialektiseringen skyder

fart først og fremmest i kraft af at sprogbrugerne skifter sprogligt *normideal*. Sproglige normidealer spiller en vigtig rolle i de sociale gruppe- og identitetsdannelsesprocesser i ethvert samfund og kan ses som psykologiske komplekser af udvalgte (fokuserede) sprogtræk og sociale værdier. Når sprogbrugerne i tidligere tiders bondesamfund udfoldede sproget i utallige dialekter, gjorde de det som led i konstruktionen af en social identitet der var stærkt forankret i det lokale samfund, og i den forstand i geografien. De dialektale særtræk blev udviklet og brugt til at afgrænse udad og markere fællesskab indad. Dialekten var det sproglige normideal som lokalsamfundets medlemmer holdt op for hinanden og deres børn. Den var vigtig for lokalsamfundets positive selvforståelse. Når dagens sprogbrugere i vid udstrækning har aflagt de dialektale særtræk, er det omvendt fordi deres selvforståelse ikke længere på samme måde er knyttet til det lokale; konstruktionen af en positiv social identitet foregår med reference til andre sociale værdier, herunder andre sproglige normidealer.

Det betyder at de geografiske dialekters eventuelle eksistens og fremtidige skæbne (uanset hvad vi måtte ende med at kalde dem) afhænger af om der er en væsensforskel på dagens tynde dialekt og fortidens brede dialekt mht. deres rolle i konstruktionen af geografisk tilhørighed. Det afgørende spørgsmål er om afdialektiseringen sker i kraft af at sprogbrugerne har København-baseret standardsprog

som normideal, eller om de har et regionalt normideal. Spørgsmålet om den tynde dialekts vitalitet og fremtid drejer sig om hvorvidt sprogbrugerne udvikler og bruger den som et positivt identitetssignal – til markering af en ny og anderledes geografisk (regional) tilhørighed. Det betyder at vi i tillæg til at undersøge hvad der sker på sprogbrugsniveauet, også må undersøge hvad der sker på normideal-niveauet. Vi må få et greb om de forestillinger og værdier der knyttes til sprogbrugen i det sprogsamfund vi undersøger. Hvis vi for enkelheds skyld siger at dette socialpsykologiske kompleks handler om *sprogholdninger*, kan vi videre for enkelheds skyld sige at den tynde dialekts vitalitet og fremtid afhænger af om den er omgivet af mere positive holdninger, ikke bare end den brede dialekt, men også end KBS.

På IDD har vi gennemført flere sprogholdningsundersøgelser af denne art (i Næstved, Nakskov, Tønder og Århus), og er i gang med at komplettere billedet (foreløbigt i Odense og Rønne). Resultatet er indtil videre entydigt: De unge kan nok være lokalpatriotiske så længe de er klar over at der tales om sprog, men så snart der bruges en metode der ikke gør de unge opmærksomme på at de udtrykker holdninger til sprogbrug, bliver resultatet et ganske andet. Metoden går ud på at lade informanter lytte til båndindspillede sprogpøver og bede dem vurdere de personer de hører, på en række skalaer der repræsenterer personligheds-

træk med en positiv/negativ værdiladning (*intelligent-dum, selvsikker-usikker, pålidelig-upålidelig osv.*). Da viser det sig at de unge kraftigt nedvurderer hjemegnens tynde dialekt i sammenligning med KBS. Det vil sige at de kraftigt nedvurderer den sprogbrug der for de flestes vedkommende er deres egen. Og det betyder at de træk i deres sprog der afviger fra KBS, ikke skal ses som udtryk for regional selvfølelse; det drejer sig ikke om sproglige træk som de unge bruger til at markere fællesskab indad og trække grænser udad. Den tynde dialekt har ingen eksistens som normideal. Som sprogbrug bliver den tynde dialekt dermed at forstå som et levn fra den brede dialekt, som noget der med tiden vil forsvinde på de unges vej mod KBS.

Men ud over den tynde dialekt, som kan siges at ligge i spændingen mellem et steds traditionelle brede dialekt og KBS, var vi inde på at der i Vestdanmark findes en håndfuld varianter som historisk set ikke hører til i dette spændingsforhold, og som udmærker sig ved at klare sig forholdsvis godt i konkurrencen med KBS. Dermed kunne man måske forvente at finde at sprogbrugere med disse varianter ville klare sig godt i holdningsundersøgelser blandt unge vestdansker. Der er imidlertid ikke noget i resultaterne fra undersøgelserne i Tønder og Århus der tyder på at tilstedeværelsen af disse varianter bevirker en opvurdering i sammenligning med KBS-sprogbrugere. Der er altså ikke noget der tyder på at disse vari-

anter har en positiv identitetsmarkerende funktion blandt unge jyder.

Identitet og geografi i fremtiden

Det billede der tegner sig af dagens danske sprogvirkelighed, kan kun forstås derhen at Danmark er på vej til at blive et sprogsamfund hvor *geografisk tilhørighed* ikke betyder noget for folks sociale identitetsdannelse. At den geografiske tilhørighed har mistet meget af sin betydning i så henseende, er der ingen tvivl om. Det illustreres jo med al ønskelig tydelighed af det simple faktum at man i det danske samfund ikke længere identificerer andre mennesker socialt ved at spørge hvor de kommer fra, men ved at spørge om hvad de laver. Altså *arbejdsrelateret identifikation*. Hvad mennesker vil bygge deres sociale identitet på i fremtidens fritidssamfund, er ikke godt at sige. Eller det man ynder at sige, er at det senmoderne menneske er karakteriseret ved at kunne gå ud og ind af *mange (multiple) identiteter*.

Det er ikke umuligt at geografien kan komme til at spille en ny og betydelig rolle. Det er jo et velkendt tema at globalisering og regionalisering er to sider af samme udviklingsproces: Betydningen både af det *globale* og det *lokale* styrkes – på bekostning af det *nationale*, dvs. den konstruktion der har ligget til grund for den sproglige standardisering.

Selv om det skulle være rigtigt at den nationale standardsprogsideologi er svækket, kan man næppe se bort

fra at den vil gøre det af med samtlige gamle dialekttræk inden en eventuel ny 'sans for det lokale' er vokset sig stærk nok til at sprogbrugerne igen udvikler 'lokaliserbare' sprogtræk i konstruktionen af en positiv social identitet. Det betyder naturligvis ikke at det i fremtiden vil skorte på sproglig variation at gøre godt med.

Først og fremmest kan der peges på at København-baseret standardsprog i sig selv er rigt på variation, og at meget af denne variation breder sig til resten af landet. Det vil sige at *ret* og *rat* kan høres udtalt forskelligt eller *ens* (som *rat*), *vinde* og *vende* kan høres udtalt forskelligt eller *ens* (som *vinde*), osv. Det er ikke umuligt at der faktisk 'indlånes' forskelligt fra KBS-variationen i forskellige egne af landet, altså sådan at fx nordjyder i almindelighed holder *ret* og *rat* adskilt mens fx falstringer stort set lader dem falde sammen. Det ved vi foreløbigt meget lidt om. På den anden side tyder vores holdningsundersøgelser på at KBS-variationen har den samme sociale betydning for de unge uanset hvor i landet de bor. Sprogbrug præget af hhv. yngre (l-københavnske) og ældre (h-københavnske) varianter op- og nedvurderes relativt i forhold til hinanden afhængigt af hvilket perspektiv vurderingen foretages i: Yngre KBS vinder når det drejer sig om den slags 'dynamiske' personlighedstræk (*selvsikker, ligefrem,...*) der formentlig forbindes med succes i de moderne massemedier, ældre KBS vinder når det drejer sig om den slags 'superiore' personlighedstræk (*ambi-*

tiøs, pålidelig,...) der traditionelt forbindes med succes i skole- og jobsammenhænge. Det ser altså ud til at variationens sociale betydning er forankret i to slags offentlighed, og at den næppe på nogen måde er bærer af regional identitet. Men det er klart muligt at tænke sig at KBS-variationen vil kunne bruges regionalt differentierende.

Og når vi først er i gang med at spekulere, er det generelt en pointe at det ikke er svært at tænke sig andre, nye kilder til fremtidig sproglig regionalisering. Ikke mindst sproglig kontakt har altid været en rig kilde til sproglig variation og forandring. På samme måde som med KBS er det muligt at tænke sig at forskelle i 'indlån' fra engelsk kan bruges regionalt differentierende. Mere sandsynligt er det måske at kontakten i grænseregionerne mod Sverige (Øresundsregionen) og Tyskland vil kunne få sprogre-gionaliserende virkninger. Og det forekommer langt fra utænkeligt at århusiansk multietnolekt vil have nogle træk der adskiller den fra københavnsk multietnolekt, osv. Når det gælder disse relativt nyligt opståede former for sprogkontakt og deres potentiale som kilder til sproglig regionalisering, er der foreløbig ikke grundlag for så meget andet end at rejse problemstillingen (hvilket i øvrigt allerede er sket i forbindelse med flere projekter der forsker i de omtalte sprogkontaktsituationer).

Sprogbrugerne vil altid finde eller udvikle midler til at fortælle hvor i geografien de hører hjemme – hvis

det identitetsmæssigt set giver mening. Hvorvidt signalering af geografisk tilhørsforhold vil opleves som socialpsykologisk meningsfuldt i fremtidens samfund, forekommer imidlertid at være et højt åbent spørgsmål. Men vi kan være sikre på at der vil være brug for sproglig variation (*dialekter?*) til at udtrykke andre former for social identitet.

*Tore Kristiansen f. 1949
Lektor ved Institut for Dansk Dialekt-
forskning
Københavns Universitet*

Det danske sprog

Vi starter med *lås*, der i flertal er *låse*,
men flertal af *gås* er *gæs* – ikke *gåse*.
Vi taler om *fod* – er der flere, si'r vi *fødder*,
men skønt vi siger *flod*, vi aldrig siger *flødder*.
Er der *en*, hedder det *den*, er der *to*, si'r vi *disse*.
Hvorfor fa'en hedder *pen* i flertal så ikke *pisse*?

At flertal af *mand* er *mænd* – ikke *mænder*
er svært at forstå, når en *tand* bli'r til *tænder*.
Og skønt et flertal af *and* som bekendt hedder *ænder*,
så hører man aldrig, at *spand* bli'r til *spænder*.

En anden mærkværdighed her til lands
i tredje person det er *han*, *ham* og *hans*.
Er det så sund logik – ja, derom spø'r jeg kuns
at man ikke om damer siger *hun*, *hum* og *huns*?

At synge i datid på dansk er *sang*,
men *gynges* imperfektum er ikke *gang*.
Og hvem kan forstå, hvorfor *springe* er *sprang*,
når *bringe* ikke i datid er *brang*?
Korrekt hedder datid af *bringe* jo *bragte*,
hvor er så logikken, når man siger *bagte*
på basis af infinitiven *at bage*?

Et andet eksempel: det hedder *at tage*.
Det bøjes i datid ved, at man siger *tog*.
– Skulle *bage* så ikke give *bog*?
Når *bringe* er *bragte*, skulle *bagte* være *binge*,
men så måtte *ragte* være datid af *ringe*
dog *ragte* det findes på dansk faktisk ikke,
derfor må vi hellere la' spørgsmålet *ligge*.